

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3:[338.48-6:614.215](477.83)

К.Й. Кілінська, О.С. Смик

ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ КОМПЛЕКС „МОРШИН”: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

К.И. Килинская, О.С. Смык

ЛЕЧЕБНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС „МОРШИН”: СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

В предлагаемой публикации освещены лечебные и оздоровительные характеристики курортного комплекса „Моршин”. Показано его географическое, в том числе транспортно-географическое положение, особенности рельефа, климата, наличие природно-лечебных ресурсов, структура землепользования. Выявлены современные особенности функционирования, специфика и направления оздоровления. Освещается спектр инноваций, перспективы развития санаторного комплекса.

Ключевые слова: *лечебно-оздоровительный комплекс „Моршин”; минеральные источники; санатории; сфера лечения; виды санаторно-курортного лечения и услуги.*

К. Kilinska, O. Smyk

THERAPEUTIC REHABILITATION COMPLEX “MORSHYN”: MODERN ASPECTS OF FUNCTIONING

Chernivtsi Yury Fedkovich National University

In the proposed publication the in-depth medical and health characteristics of the resort complex “Morshyn” have been presented. Its geographical, including transport and geographical location, terrain features, climate, availability of natural medicinal resources, land-use patterns have been displayed. Modern peculiarities of functioning, specifics and recovery directions have been revealed. Range of innovations and prospects of sanatorium-resort complex development have been highlighted.

Keywords: *therapeutic and rehabilitation complex “Morshyn”; mineral springs; sanatorium; the scope of the treatment; kinds of sanatorium-resort treatments and services.*

Актуальність теми дослідження

Лікувально-оздоровчий комплекс (надалі – ЛОК) „Моршин” є одним з найперспективніших гастроентерологічних курортів України і зарубіжжя. Сервісне обслуговування, лікувально-оздоровчі послуги, європейський імідж комплексу відомі в Польщі, Румунії, Словаччині, Чехії та інших прикордонних державах.

Його основні переваги – джерела мінеральних вод з унікальними лікувальними властивостями, сучасна медична база, кваліфікований медичний персонал, оновлений до європейських стандартів номерний фонд, унікальне розташування корпусів тощо.

Мінеральні джерела цього курорту завдяки підвищеному вмісту сульфатно-магнієвих солей є ефективними в лікуванні захворювань органів травлення, цукрового діабету та інших видів захворювання та хвороб.

Стан вивчення питання

Аналізу лікувально-оздоровчого комплексу „Моршин” присвячені праці К. Бабова та ін. [16], Ж. Бучко (2008), В. Гетьмана (2001, 2002), О. Іванука [7], Е. Колесник (1996), О. Любіцевої (2007), М. Лободи і Б. Матолича (2003), П. Масляка [11], О. Нікіпе-

лової [15 та ін.], Я. Склярєва [20], Н. Фоменко [21], С. Цибульської [23] та інших. У їхніх доробках висвітлено питання історії становлення, передумови та перспективи розвитку, характеристика лікувальних ресурсів.

Ці доробки слугують основою до конструктивного аналізу об’єкта дослідження на рівні виявлення системної тріади питань „природні передумови формування – сучасна база послуг – перспективне функціонування”.

У процесі дослідження основними питаннями були виявлення структури ЛОК, поглиблення знань про санаторно-курортний фонд, його специфіку та напрями оздоровлення. Дотично висвітлюється спектр послуг та інновацій в санаторно-лікувальній справі.

Розкриття основних питань функціонування лікувально-оздоровчого комплексу „Моршин”, який має значні запаси природно-лікувальних ресурсів, у тому числі унікальних, є актуальним завданням у контексті просування продукту рекреаційно-туристичної сфери з наступним забезпеченням успішної діяльності й економічного піднесення курортної справи та підвищення рівня зайнятості населення.

Ці питання формують мету публікації.

Виклад основного матеріалу

Моршин цілком відповідає поняттю міста-курорту, тобто міста, в якому основною містоутворювальною галуззю є курортно-рекреаційне господарство. Це цілісна система територіальної організації обслуговування рекреантів, а також форма розселення та життєдіяльності місцевого населення. Моршин – місто обласного підпорядкування, добре відоме як один з кращих бальнеотерапевтичних курортів, розташоване у затишній долині серед прикарпатських заповідних лісів, у межах Львівської області, за 14 км від м. Стрий, 95 км від Івано-Франківська та 82 км від обласного центра – міста Львів.

Через місто проходить залізнична лінія Стрий – Івано-Франківськ, Моршин – Львів. У Моршині знаходиться вокзал третього класу, неподалік від залізничного вокзалу знаходиться автобусна станція [15].

На території Моршина, з огляду на статус заповідної зони, заборонені будь-які роботи, що можуть погіршити екологічну ситуацію. Це рекреаційний район, де зберігся первозданним дубово-буковий ліс.

Курорт Моршин розташований на висоті 340 м над рівнем моря, атмосферний тиск становить 731 мм рт. ст. Сприятливі природно-кліматичні умови доповнюють загальний комплекс лікувальних закладів курорту. Ліси регіону багаті ягідниками (суниця, малина, ожина й інші) та різноманітними грибами. З диких звірів у лісах водяться зайці, лисиці, вовки, козулі, кабани, лосі [10].

У геологічному відношенні Моршинське родовище займає чималу територію біля м. Моршин. Але вода виходить на поверхню лише з декількох джерел, розташованих у букових лісах на території курортної зони. Співвідношення елементів та хімічний склад „Моршинської” є оптимальними для столової мінеральної води (загальний рівень її мінералізації складає 0,1–0,4 г/л).

На курорті широко використовують торфову грязь та озокерит.

Торфова грязь за фізичними і хімічними властивостями – це високомінералізована лікарська сировина високої якості, що складається з ангідриду кремнію, окису заліза, алюмінію та інших інгредієнтів. З органічних речовин виявлені лігніногумусовий комплекс, цукор, геміцелюлоза, клітковина, а також органічні кислоти (масляна, оцтова, мурашина).

Озокерит має максимальну теплоємність, мінімальну теплопровідність порівняно з іншими теплоносіями та справляє хімічний (містить мінеральні масла та смоли) і сильний біологічний вплив на організм людини.

За багаторічними метеорологічними спостереженнями клімат Моршина помірно континен-

тальний, вологий, м'який. Літо в Моршині гаряче, вологе, а осінь довга, суха і тепла. Середньорічна температура (+16°C) така ж, як на курортах Кавказьких мінеральних вод. Середньорічна сума опадів (759-820 мм) не перевищує суму опадів на цих же курортах. Найбільше опадів наприкінці весни і влітку. Вологість повітря взимку 73-81 %, влітку – 83 %. Помітно висока вологість спостерігається зранку та ввечері, вдень наближається до оптимальної, тому нерідко, не зважаючи на високу температуру, повітря зранку та ввечері видається прохолодним. Найтепліші місяці липень і серпень (+22-24°C), весняні місяці порівняно теплі, осінь не холодна.

Водні ресурси міста представлені поверхневими та підземними водами. У його південно-західній частині є озеро, у північній частині, на землях Лисовицької сільської ради – лісове озеро. Озера використовують в літній період для масового відпочинку. Особливості рельєфу міста сприяють стоку дощових вод з міської території до річки Бережниці та струмків, затоплюючи прилеглі території.

Постачання питної води до м. Моршин здійснюється від централізованої системи водопостачання, яка живиться з двох джерел: водозабору з підземних джерел у заплаві р. Стрий, що розташований в районі с. Братківці Стрийського району, та поверхневого водозабору з річки Бережниця, який розташований в с. Баня Лисовицька Стрийського водозабору.

Підземні води - це чотири джерела мінеральних вод: „Боніфакцій”, „Магдаліна”, „Людмила” і „№4”, розташовані на землях Стрийського району.

Загальна площа земель м. Моршин становить 222,0 га, кількість землевласників (землекористувачів) – 1527, у т.ч.: мешканці, яким надані землі у власність та користування (51,4 га); заклади, установи, організації (37,9 га); промислові та інші підприємства (11,4 га); підприємства та організації транспорту, зв'язку (8,9 га); організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (43,8 га); водогосподарські підприємства (8,9 га); землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів (58,8 га).

На житлову забудову припадає 59 га.

Інститут „Містопроєкт” на замовлення виконавчого комітету міської ради провів коригування генерального плану міста Моршин. Наявні запаси мінеральних вод дозволяють збільшити кількість місць у санаторно-курортних і оздоровчих закладах з 3,7 тисяч до 4,8 тис. місць. Оскільки територіальні резерви міста вичерпані, генпланом визначено нові адміністративні межі з освоєнням 100 га

Таблиця 1. Хімічний склад води „Моршинська”(мг/дм³)

Аніони:		Катіони:	
HCO ₃ ⁻	30 - 200	(Na+K) ⁺	< 70
SO ₄ ²⁻	< 100	Ca ²⁺	5 - 80
Cl ⁻	< 60	Mg ²⁺	< 50
Загальна мінералізація (г/дм ³): 0,1 - 0,4			

земель Станківської, 9 га земель Лисовицької сільських рад та 89 га лісів [13].

Чисельність населення складає близько 6 тис. осіб, які проживають у 41 багатоквартирному будинку та 522 індивідуальних.

Лікувально-оздоровчий комплекс розміщений окремо від житлової зони м. Моршин, у лісопарковій зоні. Становленню та розвитку курорту „Моршин” сприяли його головні лікувальні чинники - джерела мінеральних вод (розсоли) № 1, 4, 6 [9, 19].

Джерело № 1 - це шахтний колодязь глибиною близько 50 м. Його вода високомінералізована (ропа, розсол). Ця властивість вирізняє його від багатьох лікувальних джерел курортів світового значення.

Загальна мінералізація ропа з глибиною колодязя збільшується з 16 г/л (поверхневий шар) до 400 г/л (придонний шар). Рівнобіжно, залежно від глибини колодязя змінюється співвідношення між окремими хімічними елементами. Виділяються три шари води різного типу: поверхневий шар - хлоридно-сульфатно-натрієва вода з загальною мінералізацією 16 г/л, середній шар - хлоридно-натрієва з загальною мінералізацією 336 г/л, придонний шар - хлоридно-сульфатно-натрієво-магнієва із загальною мінералізацією до 400 г/л. Рівень мінералізації ропа змінюється не тільки з глибиною колодязя, але й від пори року, метеорологічних умов, інтенсивності експлуатації джерела.

Ропа поверхневого шару колодязя використовується для зовнішнього застосування, ропа придонного шару внутрішньо. Істотно доповнюють терапевтичну цінність води мікроелементи (мідь, цинк, залізо, алюміній, стронцій, титан, кобальт). На території комплексу є кілька свердловин, що мають різну, але високу мінералізацію води [19].

Значно розширює діапазон дії лікувальних властивостей курорту та створює передумови для розвитку його як поліфункціонального рекреаційного комплексу джерело № 4. Вода цього джерела за мінералізацією близька до дощової (0,17 г/л), за хімічним складом - гідрокарбонатно-кальцієва. Крім відмічених інгредієнтів до її складу входять

калій, натрій, магній, залізо, сульфати. Крім цього, вода радіоактивна, з постійним вмістом радону і підвищеним вмістом розчиненого кисню.

Джерело № 6 використовується з 1968 р. Свердловина багата та перспективна (дебіт 123,4 м³/добу). За хімічним складом вода (ропа) сульфатно-хлоридна, натрієво-магнієво-кальцієва із загальною мінералізацією до 238 г/л, характеризується високим вмістом сульфатів магнію і калію, які зумовлюють специфічну дію при лікуванні захворювань печінки, жовчовивідних шляхів, підшлункової залози, гастритів, цукрового діабету.

Ефективним методом бальнеотерапії є зовнішнє застосування мінеральних вод у вигляді ванн. Для них використовується високомінералізована ропа поверхневого шару джерела № 1 і свердловина № 20. Вода свердловини № 20 - це хлоридно-натрієва ропа з мінералізацією 250-300 г/л. Дебіт свердловини - 36 м³/добу. Внутрішнє застосування води особливо ефективно при лікуванні органів травлення. Використовуються мінеральні води для інгаляцій, особливо при хронічних інфекційно-алергічних захворюваннях верхніх дихальних шляхів [12].

Співвідношення елементів та хімічний склад води «Моршинська» є оптимальними для столової мінеральної води, яку можна споживати щоденно (загальний рівень її мінералізації - 0,1-0,4 г/л) (табл.1). Завдяки своїй природній чистоті та збалансованості вона не потребує штучного технічного вдосконалення.

„Моршинська” легко засвоюється організмом, оскільки за показником щільності рідини вона наближена до плазми крові людини й без зайвих витрат енергії заповнює клітини. Завдяки низькому вмісту мінералів „Моршинська” при кип'ятінні практично не залишає накипу [19].

ЛОК „Моршин” складається з окремих санаторіїв („Черемош”, „Дністер”, „Світанок”, „Перлина Прикарпаття”, „Лаванда”, бальнеогрязезоокеритова лікарня, Моршинський центральний військовий санаторій), які компактно розміщуються у лісовій зоні міста. Великим лікувальним комплексом є за-

гальнокурортна бальнеогрязезоокеритова лікарня з усіма профільними відділеннями, при якій функціонує діагностично-консультаційне відділення [13].

На базі санаторію „Черемош” створено спеціалізоване реабілітаційне відділення для лікування дорослих і дітей (у супроводі батьків), хворих на цукровий діабет.

У курортному господарстві зайнято понад 2800 працюючих (для порівняння – загальна кількість працюючих у м. Моршин – 3600 осіб). У сана-торіях й інших лікувально-діагностичних підрозділах курорту працюють шість заслужених лікарів України, один доктор та шість кандидатів медичних наук, вісім заслужених працівників охорони здоров'я України, 35 лікарів вищої кваліфікаційної категорії.

У центральній частині курорту розташована будівля загальнокурортного бювету мінеральних вод (архітектор А.Ю. Мельник), де одночасно можуть приймати мінеральну воду з джерела № 1 та свердловини № 6 близько 6 тис. осіб. Приготування та підігрів води здійснюється у спеціальному відділенні бювету під постійним контролем гідрохімічної лабораторії та санітарних установ [10].

У 2012 р. в оздоровницях „Моршинкурорт”

успішно пролікувалося понад 29 тис. хворих [9].

За останні роки курорт „Моршин” розбудовується: почав функціонувати приватний готельний комплекс „Оберіг”. З метою покращення ефективності діагностики і лікування пацієнтів створено централізований лікувально-діагностичний центр. З 2008 р. розпочато реалізацію бізнес-плану з розвитку курорту „Моршин”. Інвестиційна ємність становить 60 млн грн, ще 15 млн грн передбачено на перспективу. Оборотноість вкладених коштів, без оцінки вартості грошей у часовому вимірі, складає шість років [22].

Висновки

Моршинські мінеральні води – єдині в Україні природні води для щоденного споживання, що визнано Євросоюзом. Нині використовується лише близько 10 % добового дебету мінеральних вод курорту, отже є велика перспектива його розвитку.

Лікувальні та оздоровчі чинники ЛЮК мають високу терапевтичну цінність, медичну та соціально-економічну ефективність. Розширення їх застосування забезпечить можливість подальшого розвитку курорту „Моршин” як сучасного лікувально-оздоровчого комплексу.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навч. посібн. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400с.
2. Божук Т.І. Критерії оцінки курортів для цілей порівняльного аналізу // Практика сучасного туризму: соціальна та економічна ефективність. – К.: КУТЕП, 2009. – С.164-167.
3. Бойко І.Д. Туристична курортологія / укл. І.Д.Бойко, Л.А. Савранчук. – Чернівці: Рута, 2007. – 116 с.
4. Гетьман В. Курортна галузь на теренах Карпат // Зелені Карпати. – 2002. – № 1-2 (15-16). – С. 20-25.
5. Гулич О. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики: монографія. – Львів: ІРДНану, 2007. – 208 с.
6. Гулич О. Рекреаційний потенціал Українських Карпат та сучасний стан його освоєння. – Львів, 2004. – С. 56.
7. Івануник В.О. Оцінка природної рекреаційно-туристичної місткості та її використання в Чернівецькій області // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2008. – Вип. 17. – С. 196-200.
8. Кілінська К. Еколого-прогнозна оцінка природно-господарської різноманітності Карпато-Подільського регіону України: Монографія. – Чернівці: „Рута”. – 2007. – 496 с.
9. Курорт Моршин [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://kurortmorshin.com.ua>
10. Курорт Моршин [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.morshynkurort.net/ru/treatment/factors>
11. Масляк П.О. Рекреаційна географія: Навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
12. Мінеральні води та курорти Львівщини / Під ред. Б. М. Маголича. – Л.: Палітра Друку. – 2003. – 96 с.
13. Моршин планує стати курортом державного значення // Медична газета. – 2008. – 1 серпня.
14. Моршинська міська рада [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://morshyn-rada.gov.ua>
15. Нікіпелова О.М. Сучасні підходи до аналізу стану природних лікувальних ресурсів та оцінка природних територій курортів // Укр. геогр. журн. – 2007. – № 1. – С. 39-42.
16. Передумови та перспективи розвитку курортного комплексу України / К.Д.Бабов, Б.Ф. Омецинський, С.В. Леонова та ін. // Укр. геогр. журн. – 2005. – № 2. – С. 67-70.
17. Рутинський М. Класифікація та типологія курортів // Вісник Львівського університету : Серія геогр. – Випуск 34. – 2007. – С. 236-246.
18. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 155-207.
19. Склад води «Моршинська» [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.morshinska.com.ua>
20. Склярів Я.П. О механизме действия минеральной воды // Природные лечебные факторы курорта «Моршин». – Львов, 1968. – С.8-9.
21. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навч. посібн. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
22. Хто і як розвиває Моршин // Українська правда. – 2008. – № 26. – С. 3.
23. Цибульська С. Моршин: відпочинок за європейськими стандартами за помірну ціну // Ваше здоров'я. – 2009. – № 4. – С. 37.
24. Шубер П. Аналіз клімату для цілей рекреації (на прикладі м. Моршин) // Фізична географія та геоморфологія. – Вип. 6, Т. 2. – 2004. – С. 215-223.

References

1. Beydyk O.O. (2009). *Recreational Resources of Ukraine: a tutorial*. Kyiv: Alterpres (Ukrainian).
2. Bozhuk T.I. (2009). Resorts evaluation criteria for the purposes of comparison analysis. *The practice of modern tourism: social and economic efficiency*. Kyiv: KUTEP, pp.164-167 (Ukrainian).
3. Boyko I.D. (2007). *Tourist balneology*. Compilers I.D. Boyko, L.A. Savranchuk. Chernivtsi: Ruta (Ukrainian).
4. Getman B. (2002). The resort area on the territory of the Carpathians. *Green Carpathians*. No. 1-2 (15-16). pp. 20-25 (Ukrainian).
5. Gulych O. (2007). *Ecologically sustainable development of the resort and recreational areas: theory and practice: a monograph*. Lviv: IRDNanu (Ukrainian).
6. Gulych O. (2004). *Recreational potential of the Ukrainian Carpathians and current state of its development*. Lviv (Ukrainian).
7. Ivanunik V.O. (2008). Assessment recreational and tourist capacity and its use in the Chernivtsi region. Scientific notes of the Vinnitsa state pedagogical University after Kotsubynsky. Series: *Geography. Vinnitsa, Vol. 17. pp. 196-200 (Ukrainian)*.
8. Kilinska K. (2007). *Ecological forecast evaluation of the Ukraine Carpathian-Podolsk region natural and economic diversity: Monograph*. Chernivtsi «Ruta» (Ukrainian).
9. Resort Morshyn: <http://kurortmorshin.com.ua>
10. Resort Morshyn: <http://www.morshynkurort.net/ru/treatment/factors>
11. Masliak P.O. (2008). *Recreational Geography: Textbook*. Kyiv: Znannia (Ukrainian).
12. *Lviv area mineral waters and resorts*. Under ed. Matolych B.M. (2003). Lviv: Palitra Druku (Ukrainian).
13. Morshyn is planning become the resort of the national level. Medical newspaper. (2008), August 1 (Ukrainian).
14. Morshyn Town Council: <http://morshyn-rada.gov.ua> (Ukrainian)
15. Nikipelova O.M. (2007). Current approaches to the analysis of natural medicinal resources and assessment of natural resort areas. *Ukrainian Geographical Journal*. No.1 pp. 39-42 (Ukrainian).
16. Prerequisites and prospects of Ukraine resort complex development. K.D. Babov, B.F. Ometsynsky, S.V. Leonova et al. (2005). *Ukrainian Geographical Journal*. No. 2 pp. 67-70 (Ukrainian).
17. Rutynsky M. (2007). Classification and typology of resorts. *Lviv University Bulletin: Series geography, Volume 34 pp. 236-246 (Ukrainian)*.
18. Rutynsky M.Y., Stetsiuk O.V. (2008). *The tourist complex of the Ukraine Carpathian region: Textbook*. Chernivtsi Books. XXI, pp. 155-207 (Ukrainian).
19. The composition of the water «Morshinskaya»: <http://www.morshinska.com.ua> (Ukrainian)
20. Skliarov Y.P. (1968). On how mineral water acts. *Natural healing factors of the resort «Morshyn»*. Lvov, pp. 8-9 (in Russian).
21. Fomenko N.V. (2007). *Recreational Resources and balneology: Textbook*. Kyiv. Scientific literature center (Ukrainian)
22. Who and how develops Morshyn. *Ukrainian Pravda*. 2008. No. 26 p. 3 (Ukrainian).
23. Tsibulska S. (2009). Morshyn: European level recreation at a reasonable price. *Your health*. No. 4. p. 37 (Ukrainian).
24. Shuber P. (2004). The climate analysis for recreational purposes (on the example of town Morshyn). *Physical geography and geomorphology*. Issue 6, Vol. 2, pp. 215-223 (Ukrainian).

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014

ВИЙШЛИ В СВІТ. .....

Гродзинський М.Д. Ландшафтна екологія: підручник.

– К.: «Знання», 2014. – 550 с.

Як зазначено у Передмові, перший в Україні підручник з ландшафтної екології був виданий автором у 1993 р. і відображав стан цієї науки у 1980-і роки. З того часу ландшафтна екологія зазнала кардинальних змін, які відображені у новому виданні.

Підручник складається з п'яти розділів.

Перший розділ присвячений загальним питанням ландшафтної екології, визначенню її об'єкта, предмета, змісту, структури, історії становлення тощо. У другому розділі розглядаються засади топічної ландшафтної екології, яка вивчає «вертикальний» устрій ландшафту. Третій розділ присвячено хоричній ландшафтній екології, що зосереджується на територіальних особливостях ландшафту. Питання змін ландшафту в часі висвітлені у четвертому розділі підручника, зокрема такі: стан ландшафту, його динаміка, еволюція, стійкість, самоорганізація й хаос, прогнозування. В останньому, п'ятому, розділі розглядаються методологічні проблеми прикладної ландшафтної екології.

Загалом у підручнику викладені переважно теоретичні положення ландшафтної екології.